

Žilinská radnica sa po prvý raz spomína ako radnica v r. 1508 v Žilinskej knihe pod názvom radhuus (z nemeckého Rathaus). V tomto roku jej pomenovanie bolo i radhaws.

Pravdepodobne existovala i staršia radnica uprostred námestia, avšak archeologický výskum z r. 1966 a 1995, ktorý však nebol na ploche celého námestia, nenašiel stopy po radnici v strede námestia. Pravdepodobne po zničení tejto radnice si Žilinčania ako náhradu kúpili dom, na mieste ktorého stojí i dnešná radnica. Spor o tento dom s majiteľmi strečnianskeho panstva prebiehal od r. 1471, keď kastelán strečnianskeho hradu násilne sa zmocnil domu žilinského richtára Petra Poláka (1459-1468). Podobne i v roku 1477 ho obsadil dedičný richtár Blažej Podmanický. Dom podľa svedectiev okolitých miest a obcí z r. 1479 patril mestu, nie dedičnému richtárovi. Spor sa ťahal dlhšie, preto postupne od r. 1483 kupovali Žilinčania od jednotlivých podielnikov dedičného richtárstva ich podiely i s domom. Spor však pokračoval, a až v roku 1509 majiteľ Strečna Juraj Kereky vrátil murovaný dom mestu a odvtedy slúži pre potreby mesta nepretržite až dodnes. Celkove stálo vyplatenie dedičného richtárstva a domu – radnice žilinských mešťanov skoro 3000 zlatých. Žilinčania ako jediní na Slovensku sa dokázali kúpiť dedičné richtárstvo a radnicu z vlastných zdrojov. Treba podotknúť, že majetkom dedičného richtára bolo oblasť okolo Krásna nad Kysucou, čo je praktický dnešný okres Čadca. Podľa mienky niektorých historikov sa spor o dom richtára Poláka týka tzv. Panského domu na námestí, teda domu č. 24.

Radnica slúžila od počiatku ako stredisko správnych orgánov mesta – mestskej rady, zastupiteľstva (veľkej obce), mestského súdu, notára, administratívy a hospodárstva. V dome sídlili volení richtári z radov žilinských mešťanov, ktorí existovali popri dedičných richtároch. Richtári boli volení na obdobie jedného roka. Voľby sa konali vždy koncom apríla na sviatok sv. Juraja – v nedeľu 24. apríla. Od roku 1771 bol richtár volený 1. novembra. V roku 1848, 1860-1873 na čele mesta bol mešťanosta a súčasne i richtár. V rokoch 1874-1910 na čele Veľkej obce Žilina – tak sa vtedy oficiálne nazývala – stál richtár. V roku 1911 sa Žilina stala opäť mestom a na čele mala mešťanostu až do roku 1923. V rokoch 1923-1938 na čele mesta stál starosta, v rokoch 1938-1942 bol menovaný starosta, ktorého funkcia v rokoch 1942-1944 sa zmenila na menovaného vládneho komisára. Od roku 1944 do konca apríla 1945 sme mali na čele mesta opäť mešťanostu. Od mája 1945 do novembra 1990 na čele mesta stál volený predseda (nevolili občania ale plénum MsNV), potom už na čele mesta stojí primátor volený priamo občanmi v štvorročnom období. V rokoch 1949-1954 mestský národný výbor zanikol a nahradil ho jednotný národný výbor, ktorý vykonával správu okresu i mesta. Prvým známym žilinským voleným richtárom je Jokl Smyt, ktorý stál na čele mesta v rokoch 1419-

1420. Prvým známym dedičným richtárom bol Ján Petzold z roku 1325. Celkovo poznáme mená 11 dedičných richtárov a mená 188 volených predstaviteľov mesta. Z nich viacerí boli zvolení opakovane na miesto richtára. V 5 ročných volebných obdobiach to bol Ján Bohdal, Melichar Mikunda, Ondrej Stráňavský, v 4 ročných obdobiach boli starostami Apollo Militius-Mlynský(spisovateľ), Gašpar Košeľa, Ondrej Natulay, Ján Slatini, Martin Skalka. Vojtech Tvrдый bol v rokoch 1938-1945 menovaným starostom, vládny komisárom a mešťanostom. Funkčne najdlhšie zatiaľ v Žiline pôsobil ako primátor v rokoch 1990-2006 v 4 volebných obdobiach Ján Slota. Viacerí predstavitelia mesta boli zemanania – Stráňavskí, Košeľovci, Skalkovci a ďalší, v roku 1900 na čele mesta bol barón Karol Kloch, ktorý zomrel vo výkone funkcie.

Až v dvadsiatom storočí, keď mesto postavilo novú budovu tzv. finančného paláca – dnes Dexia banka /1931/ sa premiestnil mestský úrad do tejto budovy, kde bolo i sídlo najvyššieho predstaviteľa mesta. Aj preto radnica dostala pomenovanie stará radnica. Mesto v období po roku 1955 malo opätovne svoj úrad, sídlil v budove Drevoúnie na rohu ulíc 1.mája a Moyzesovej. V roku 1962 administratívnou dohodou so štátnymi lesmi mesto získalo budovu bývalej banky na vtedajšom Námestí Dukla – dnes Mariánske námestie, kde boli mestské úrady umiestnené do roku 1988. Potom sa presťahovali do budovy Domu odborov na Štúrovom námestí (po odchode pracovníkov OV KSS do novej budovy) a odiaľ v roku 1995 do budovy býv. OV KSS na dnešnom Námestí obetí komunizmu 1. Od konca roka 1992 po rekonštrukcii starej radnice sídlia primátori opäť v tejto budove presne po šesťdesiatych rokoch.

Budova radnice prešla mnohými zmenami. Renesančná stavba bola postavená pravdepodobne v roku 1528 podľa letopočtu, ktorý sa nachádzal prízemnej časti budovy ešte v roku 1888. Budova do r. 1797 sedemkrát vyhorela. Po požiaroch stavbu úplne rekonštruovali, najmä r. 1685. Napriek tomu bola radnica v druhej polovici 19. storočia taká zničená, že ju museli podprieť o náprotivný dom. Na rohovej vežičke visel zvonec, ktorý zvonil pri odchode zločincov na popravisko. V roku 1679 bola vykonaná oprava vežičky, avšak pre jej schátralosť ju v roku 1856 odstránili. Roku 1712 mestský strážnik Ján Mítura cez strechu radnice odniesol peniaze z pokladne a dokumenty z archívnej skrine, za čo ho potrestali odseknutím ruky a následnou popravou. V budove sa nachádzali písomnosti mesta, ktoré po prvý raz r. 1843 spracoval Ľudovít Stárek a neskôr i známy slovenský historik Richard Marsina. Mestský archív ako samostatná organizácia zanikla r. 1960. Pôvodne tajný archív – listiny boli uložené v truhlici, po Starkovom spracovaní boli listiny uložené na policiach a ostatné písomnosti boli uložené v druhom sklade. Pôvodne bola v archíve

i strieborná mestská pečať, už v 19. storočí stratená, ďalej 5 katovských mečov, keďže mesto malo hrdelné právo a vlastného kata. Na jednom meči bol nápis *Fecit me*, na druhej strane *Sallingen – čiže Zhotovil ma Sallingen*. Okrem toho tu bola misa, v ktorej si umýval kat ruky po výkone trestu. Na dne misy bol strom, okolo neho ovinutý had, potom postavy Adama a Evy a nápis *REROR DE CHIBAL – Gregor z Chibal*. V archíve boli i mestské zástavy. Mestský archív ako organizácia zanikla v roku 1960, posledným mestským archivárom bol v rokoch 1958-1960 PhDr. Marián Klapita.. Písomnosti tohto archívu prešli do okresného archívu a dnes sú v budove Štátneho archívu v Žiline na Framborskej ulici 9. Je medzi nimi i známe *Privilegium* pre žilinských Slovákov z roku 1381, čo je prvý dokument o našej národnej identite, ďalej *Žilinská kniha* z rokov 1378-1524 v nemeckom, latinskom a slovenskom jazyku, pričom v tejto knihe je z roku 1451 prvý knižný zápis v slovenčine na Slovensku vôbec. Je pozoruhodné, že mesto si dokázalo zachovať napriek požiarom, zemetraseniam a vojnovým časom zachovať svoj archív a mestské zápisnice sú bez prerušenia od roku 1378 až do súčasnosti. V archíve sú z rokov 1378-1995.

Až do asanovania domu a jeho výstavby do súčasnej podoby r. 1893 -1894 za richtára Ignáca Balogha a Jozefa Hrabovca boli v radnici tieto priestory: dve dodnes zachované pivnice, na prízemí bola miestnosť pre nočnú stráž, sklad, kuchyňa, veľká miestnosť pre krčmu, kde sa nachádzal uvedený rok 1528. Na poschodí bola vpredu od námestia veľká sála pre úradu mesta v ktorej zasadalo mestské zastupiteľstvo, mestský súd a riešili sa tu úradné veci, ďalej bola miestnosť strážnikov, malá väznica, miestnosť archívu a miestnosť tajného archívu s mestskými listinami a väčšia väznica. Vzadu za stavbou bol ešte prízemný dom pre strážnikov. V hlavnej miestnosti na prvom poschodí, kde zasadala mestská rada a magistrát, boli rôzne obrazy a nápisy. Strop v miestnosti na poschodí bol z drevených dosiek podelených na štvorhranné polia v jeho prostriedku bol odznak mesta - dvojité zlaté kríž v zelenom poli okolo ktorého bol nápis: *Vidit et indoluit restaurare dedit 1685. Judex Solnensis respublica tota senatus –*

Uvidel a zaplakal – opraviť dal 1685. Richtár, celé mesto a senát.

Okolo tohto nápisu bol zas verš v štvorhrane:

Septima iam menssis refovebat tempora postqua

Arssiset turre, curia, temla, Domus

Curia, septennes vidit, flevitque ruinas

Nec potuit fieri, iurus apta suis

Čoskoro dozrel však čas siedmej žatvy hrôz

Keď vzbĺkli v plameňoch veže, radnica, kostoly a dom

Radnice, slziac, siedme už ruiny zrel.

Tak sa stalo, že nemohol svoje práva vykonávať

Na každom uhle tohto verša bola číslica, spolu rok 1797

Na rube obrazu je text napísaný maliarom obrazu Andrejom Jancom:

Pinxit Andreas Janecz, civis Solnensis A 1797, Atavis vero suae A quinto, supra sexagesimus, adest 65.

Namaloval Andrej Janec občan Žiliny 1797. Bolo to môjho veku 5.roku nad 60, čiže 65.

Obraz v r.1994 reštauroval Jozef Dorica.

V tejto miestnosti okolo stien sa nachádzali rôzne nápisy, v druhej polovici 19.storočia už poškodené. Boli v latinskom jazyku. Na jednej stene bol nápis v preklade: Sudca a prísediaci nech sú vnímaví, pozorní, ale nie prístupní a poddajní. Čo iné si môžu želať súdení. Ak sa vinník bude tváriť hluchý, nikdy sa jeho ucha nedotkne právo. Na druhej stene zasadacej siene, v ktorej sa i súdilo, bol nápis: Akú nádej dáva žalobcovi a poskytuje../ďalší text bol poškodený/. Úradník nech má výzor tváre neprístupného človeka a nech nie sú jeho priateľmi honosné dary. Nech má v úcte spravodlivosť a nech ju vykonáva tak, ako mu to prikazuje zákon. A čo má rešpektovať prísediaci- nech neprijíma žiadne dary. Ved' zneuctenia spravodlivosti vždy boli a jestvujú i teraz. Ďalej na tejto stene boli nápisy o významných udalostiach mesta, v preklade: Žilina vyhorela 1533. Mor v nej zúrila r. 1572. Veľký hlad bol r.1600. Na tretej stene boli nápisy: Vojna s Bočkajom r. 1605. Porážka kozákov r.1620. Povodeň r.1622. Spustošenie Uhorska Turkami 1663.Na štvrtej stene boli nápisy: Žilina druhý raz vyhorela r.1678. Viedeň bola obkľúčená r.1683. Ostrihom znovu prinavrátený r.1684. Budín obkolesený r.1685. Budín oslobodený r.1686. Ostrihom znova získaný r.1687. Varadín vyrvaný Turkom r.1693.

Nad dverami zasadacej siene bolo desať božích prikázaní. Ďalej tu bolo množstvo obrazov : obraz bohyne spravodlivosti so zaviazanými očami a s vážkami a mečom v rukách, na spodku obrazu odznak mesta a rok 1735. Obraz bol maľovaný na plátne a mal na stužke nápis: Cum gladium tua Dextra gerit, percutit haec sontes.Diligite Justitiam qui judicati Terram . Sap.1. Cur leva Bilanctem Jara sed ista librat. V preklade: Preto pravica tvoja zvierá meč, aby naháňala strach zlosynom. Milujte spravodlivosť, vy ktorí súdite Zem. Kniha 1 Ale prečo tá istá (bohyňa spravodlivosti) na dvoch miskách odvažuje málo spoľahlivé práva (čiže sa mylí). Ďalej tu bol obraz Martina Kadaša, žilinského richtára v rokoch 1709 a 1712-1713 v životnej veľkosti s textom: G. D. Martin Kadass de Tassnad S.C.Tren.T. J. A. Aetat. Suae Anor. 44. Obiit Die 20. Martii 1716. V preklade: Urodzený pán Martin Kadaš z Tašnádu , tajný radca a prísediaci Trenčianske stoličného súdu, zomrel v štyridsiatom

štvrtom veku svojho života dňa 20.marca 1716 . Tento nadpis je okolo jeho erbu. Ďalej v miestnosti boli obrazy Márie Terézie, Františka Lotrinského, Jozefa II., Leopolda I. Všetky boli maľované na plátne. Na dreve bol namaľovaný obraz nitrianskeho biskupa Jozefa Vuruma s nápisom: En beneficus pater orphanorum, v preklade: Hľa dobrotivý otec sirôt.

Na prízemí bola krčma a na poschodí sa súdilo, vznikol i latinský nápis: Sacra Themis supra, Bachus jus dictat ab infra: Causa cadens supra, litem mox terminat infra, v preklade: „Božská Témis (grécka bohyňa spravodlivosti) vládne právom hore, Bakchus (boh vína) zas dolu, spor možno prehrať hore, ľahko sa dá urovnať dolu.“ (Texty prekladov z latinského jazyka sú od prof. Jána Košeckeho)

Na budove je umiestnená baroková podoba žilinského erbu. Roku 1981 tu inštalovali pri 600. výročí udelenia privilégia pre žilinských Slovákov pamätnú tabuľu ktorú 17.12. 1993 nahradila väčšia tabuľa pripomínajúca túto významnú udalosť žilinských i slovenských dejín.

Budova starej radnice postavená v rokoch 1893-1894 prešla viacerými stavebnými úpravami. V roku 1957 sa začala rekonštrukcia radnice, ktorá pokračovala II. etapou v roku 1959. Projekt vypracovala projekčná kancelária Pozemných stavieb na čele s arch. Skařupom. V rámci rekonštrukcie bola vybudovaná sobášna miestnosť, pre tento účel bol vybudovaný vchod priamo z námestia, bolo rekonštruované kúrenie a ďalšie práce. V rokoch 1976-1977 sa uskutočnila prestavba radnice, pri ktorej sa zamuroval vchod do radnice z námestia, bol zmenený interiér a uskutočnili sa ďalšie stavebné úpravy. Projekčné práce uskutočnili ing. Škrobian a arch.Goryczková. Poslednú rekonštrukciu v rokoch 1991-1992 projektoval arch. Peter Čerňanský. Zvonkohra na radnicu bola inštalovaná 18.11.1994.

Radnica bola a je symbolom každého mesta. Mala by byť architektonickým skvostom, dôstojným miestom reprezentácie mesta a mestských orgánov. Gotické klenuté pivnice a ekletický sloh nadzemných podlaží vhodne zapadá do rámca Mariánskeho námestia. Bolo by dobré, aby mesto vydalo samostatnú reprezentatívnu publikáciu o histórii a architektúre radnice, o jej predstaviteľoch z minulosti i súčasnosti . Bolo by to prínosom pre spoznanie a rozvoj génia loci – ducha tohto mesta pre súčasných i budúcich Žilinčanov.